

BO’LAJAK IQTISODCHILARNI O’QITISHDA FANLARARO BOG’LANISH MUAMMOLARI

Israilov Suxrob Atakulovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali

“Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari” kafedrası assistenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo’lajak iqtisodchilarni tayyorlashda fanlararo bog’lanish muammosini hal qilish, xorijiy olimlar tahlili, iqtisodiy bilim berish omillari, talabalarga bilim berish kompetentining tuzilishi haqida fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit so’zlar: fanlararo bog’lanish, iqtisodiy bilim berish omillari, talabalarga bilim berish kompetenti, kompetensiya, iqtisodiy bilim.

Abstract. This article presents a solution to the problem of interdisciplinarity in the training of future economists, an analysis of foreign scientists, factors for transferring economic knowledge, and the structure of competence for transferring knowledge to students.

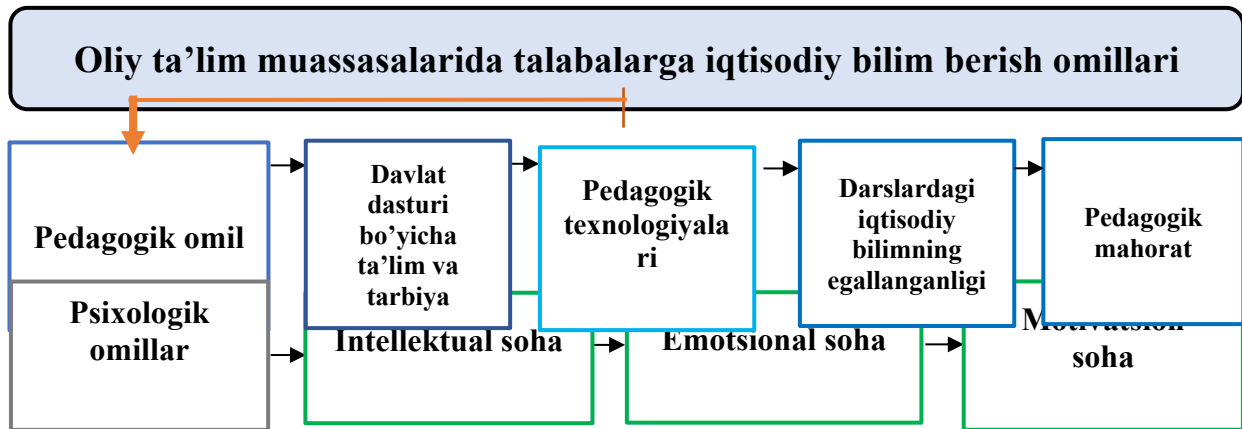
Key words: interdisciplinarity, economic education factors, students' competence, competence, economic education.

Respublikamizda oliy ta’limni modernizatsiyalash bo’lajak iqtisotchilarning kasbiy tayyorgarlik sifatini tajribalar asosida takomillashtirish, iqtisodiyot oliy talim muassasalarida talabalarni iqtisodiy va statistik jihatdan tayyorlashni yanada takomillashtirish, talabalarda yuqori darajali kompetentlikni shakllantirishning meyoriy asoslari yaratildi. Bunda “Uzluksiz ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, yuqori malakali kadrlar tayyorlashda oliy ta’lim sifatini tubdan oshirish” yo’nalishi ustuvor vazifa etib belgilandi.

Natijada, bo'lajak iqtisotchilarning iqtisodiy tayyorgarligini rivojlantirishga, fanlararo aloqadorlik printsiplarini ta'lim jarayonlarida qo'llash imkoniyatlari kengayadi.

Bo'lajak iqtisodchilarni o'qitishda fanlararo bog'lanish muammolariga bag'ishlangan ayrim tadqiqot ishlarini ko'rib chiqamiz. R.B.Lotshteyn va N.I.Gorbachovalarning tadqiqot ishlari bo'lajak iqtisodchilarni tayyorlashda fanlararo bog'lanish muammosini hal qilishga muhim hissa qo'shgan [1,2]. R.B.Lotshteyn bo'lajak iqtisodchining konstruktiv malakalarini shakllantirishga fanlararo bog'lanishning ta'sirini o'rgangan. N.I.Gorbacheva[2]ning tadqiqotida bo'lajak iqtisodchilarni mustaqil bilim olishga, olingan bilimlardan o'qitish va tarbiyalash amaliyotida foydalanishga tayyorlash samaradorligini oshirishda, iqtisodchilarning og'zaki va yozma nutqni kasbiy darajada egallashlarida iqtisod fakultetida o'qitiladigan majburiy fanlarning imkoniyatlari o'rganilgan. Har ikkala tadqiqotchi juda muhim bo'lgan fanlararo bog'lanishlarning kasbiy-iqtisodiy yo'naltirilganligini o'rganishgan. Bunday yondashuv oliy ta'lim muassasasida o'quv jarayonining pedagogikaga yo'naltirilganligiga oid tadqiqotlar sabab bo'ldi.

O'qitishda fanlararo bog'lanish muammolari izchil, xususan N.N.Baranskiyning (“Iqtisodiy geografiyani o'qitish metodikasi”) o'quv qo'llanmasida tahlil qilina boshladi, unda o'sha davrda shu muammoga oid o'tkazilgan tadqiqotlarning ba'zi natijalari aks ettirilgan edi. Biz tadqiqotimiz davomida bo'lajak iqtisodchilarda iqtisodiy bilimni egallashi lozim bo'lgan omillarni quyidagicha aks ettirdik.

1-rasm. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarga iqtisodiy bilim berish omillari

G.I.Shukin tahriri ostidagi “Pedagogika” darsligida mualliflar “o’quv fanlarining mazmuni vaqt bo’yicha mos tushganida emas, balki o’quv fanining ichki mantiqi asosida o’rnatilishi kerak bo’lgan” fanlararo bog’lanish muammosiga ancha batafsil to’xtaladilar. Bu yerda fanlararo bog’lanishlar ta’lim oluvchilarning bilimlarida yaxlitlikni, tizimlilikni yaratish zarurati sababli kiritiladi. “Tizimlilik tamoyilining mazmuni ta’lim oluvchilar o’zlari egallayotgan bilimlari yaxlit, yagona tizimning elementlari sifatida anglashlaridan iborat”. Va keyinroq: “fanlararo izchil bog’lanishni o’rnatmasdan turib, haqiqiy tizimni yaratish mumkin emas”.

“Oliy ta’lim pedagogikasi” darsligida fanlararo bog’lanishlar o’qitishning amaliy vazifalari sifatida qaraladi. M.A.Verb fanlararo bog’lanishlarning muhimligini tan olgan holda ularning tushuncha va ko’nikmalarning o’zaro bog’lanishlarini hisobga olish zarurligidan kelib chiqib, o’quv dasturlarini tuzishdagi rolini ajratib ko’rsatadi. U shuningdek, “fanlararo bog’lanishlar umumlashtiruvchi kurslarning dasturlarida to’liq aks etgan” deb ta’kidlaydi.

Iqtisodki, pedagogika darsliklarida fanlararo bog’lanish muammosi

ko'plab pedagogik muammolarning bittasi sifatida o'rganiladi. Biroq shu kungacha bu muammo darsliklarda nisbatan kam, eng asosiysi, anchagina mavhum, yetarlicha aniq bo'lmagan shaklda bayon qilinadi. Albatta, pedagogika darsliklari fanlararo o'zaro bog'lanishlar tamoyilini aniq ko'rinishda hal qilinishi kerak bo'lgan oliy ta'lim darsliklarining butun majmuasini aks ettirishga qodir emas. Biroq, fanlararo bog'lanish tamoyilining o'zi tizimlilik tamoyili sifatida qaralishi mumkinmi? Chamasi, fanlararo bog'lanish tamoyilini o'ta muhimlik nuqtai nazaridan aks ettirayotib, pedagogika darsliklarida, masalan, uning turli jihatlari va namoyon bo'lish shakllarining ahamiyatini ko'rsatib berish kerak. Kontseptual-mantiqiy (o'quv dasturlarini, darsliklarni tuzish), tarbiyaviy-psixologik (o'qitish jarayonida ilmiy dunyoqarashni maqsadga yo'naltirib, bosqichma-bosqich shakllantirish, uning shu maqsadlarga mos kelishi, ularga erishish usullari, erishilgan natijalarni tekshirish), pedagogik-tashkiliy (o'quv rejalarini tuzish, iqtisodchilar uchun fanlararo bog'lanishni ta'minlash bo'yicha tashkiliy-metodik tadbirlar). Bu jihatlarning ma'lum shartlariga, ular orasidagi qat'iy chegarani ko'rsatish mumkin emasligiga (ular o'zaro bog'langan) qaramasdan, ularning ajratib ko'rsatilishi iqtisodchilarga fanlararo bog'lanishni amalga oshirish bo'yicha aniq vazifalarni yaxshiroq anglab yetishga yordam berdi.

Fanlararo bog'lanish, didaktik muammo sifatida o'qitish mazmuni va metodlariga taalluqli bo'lganligi sababli ko'pqirrali xususiyatga ega. Chamasi, shuning uchun ham ba'zi tadqiqotchilar fanlararo bog'lanishni didaktik tamoyil deb hisoblaydilar. Masalan, Yu.Sharov, N.A.Lashkareva, V.Zagvyazanskiy, N.G.Ogurtsov fanlararo bog'lanishni didaktik tamoyil deb hisoblaydilar. I.D.Zverev bu tushunchaga quyidagicha ta'rif beradi: “Fanlararo bog'lanish, avvalo, turli fanlar bo'yicha ta'lim mazmunining o'zaro moslashganligini, ham

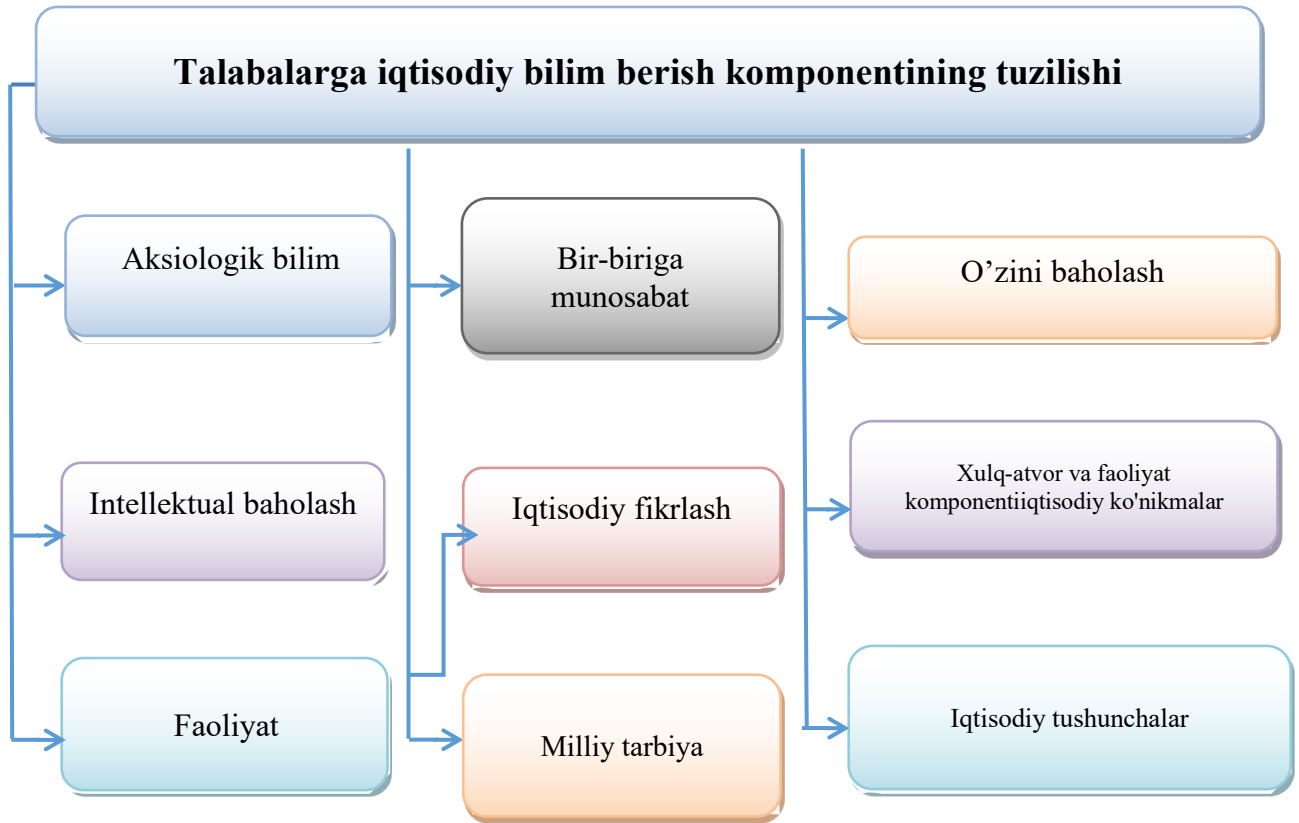
ta’limning umumiy maqsadlari, ham har bir fanning o’ziga xosligi nuqtai nazaridan o’quv-tarbiyaviy vazifalarni optimal hisobga olgan holda qurish va materialni tanlab olishni ko’zda tutadi” (3; 6-b., 4-5).

F.I.Potapovning “Qishloq o’rta kasb-hunar bilim yurtida o’qitish jarayonida fanlaro bog’lanishlar” nomli kitobi darsda bir-biriga yaqin fanlar bo’yicha bilimlarni amalga oshirishga bag’ishlangan. Unda nafaqat fanlararo bog’lanish muammosining dolzarbligi va o’qitish jarayonida uni amalga oshirishning asosiy yo’nalishlari ko’rsatilgan, balki har bir darsda bir-biriga yaqin fanlarning biror mavzusi bo’yicha bilimlardan foydalanishga oid aniq misollar va tavsiyalar berilgan. Bir-biriga yaqin fanlarning mazmunidan berilgan dars uchun maqsadga muvofiq bo’lgan materialni tanlab olish bunday rejalashtirishning ijobiy tomoni hisoblanadi.

Alohida ilmiy maqolalar va tadqiqotlarda ham fanlararo bog’lanish muammosi odatda, fanlararo bog’lanishning biror bir funksiyasini alohida tomonini batafsil tadqiq qiladilar. Oxirgi o’n yil ichida iqtisodiyot nazariyasi, ilmiy tadqiqot metodologiyasining fundamental muammolarini ishlab chiqishga e’tibor kuchaydi. Bu iqtisodchilar duch keladigan ob’yektlarning murakkabligi tadqiqotga yondashuvlarga mos kelmayotganligi sababli yangi tadqiqot metodlarini izlab topishni talab qildi.

Ko’pchilik tadqiqotchilar tomonidan iqtisodiy fanlari bo’yicha shunga mos tahlillar o’tkazilgan. Ba’zi tadqiqotlar va maqolalarda iqtisodiy-ilmiy bilimlar tizimini shakllantirishga yo’naltirilgan fanlarning murakkab o’zaro bog’lanishlari o’rganilgan: Biznes matematika-iqtisodiy matematika; Amaliy matematika-ekonometrika; oliy matematika-diskret matematika va boshqalar. Bu bog’lanishlarning ilmiy-amaliy ahamiyati, ularning ta’lim oluvchilarining bilishga qiziqishlarini rivojlantirishga ta’siri ochib beriladi va iqtisodiy bilim

berish komponenti hosil bo’ladi (2-rasm)

2-rasm. Talabalarga iqtisodiy bilim berish komponentining tuzilishi

Iqtisodiy bilimlarning ularning bir xil fan ichida birlashishini va turli fanlar o’rtasidagi muvofiqligini belgilovchi fan asoslari va fanlararo sohalarga oid bilimlar “oltin jamg’armasi” ta’siriga yo’naltirilgan tegishli sohalarni tahlil qilish ayniqsa samaralidir. Bunday tahlil iqtisodiy fanlarni o’qitishda fanlaro bog’lanishlar tizimi hamda iqtisodiy oliy ta’lim muassasasida bo’lajak iqtisodchilarni kasbiy-iqtisodiy va metodik tayyorlashda aks etishi kerak bo’lgan zamonaviy o’qitishning umumiy ilmiy asoslarini aniqlab beradi.

Xulosa qilib aytganda, OTMda fanlararo bog’lanishni amalga oshirish to’g’risida nazariy va amaliy tadqiqotlar olib borilgan bo’lib, ular quyidagilarga yo’naltirilgan:

OTMlarida, o'quv fanlarini o'qitishda atrof-olamdagi real o'zaro bog'lanishlarni aks ettirishning ob'yektiv zaruratini asoslash;

fanlararo bog'lanishda, talabalar dunyoqarashini shakllantirish funktsiyasi hamda talaba va bo'lajak iqtisodchining aqliy rivojlanishidagi rolini aniqlash;

fanlarning o'zaro bog'lanishi OTM talabalarining bilim va malakalar tizimini shakllantirishga ijobiy ta'sirini aniqlash;

OTMda turli o'quv fanlarini o'qitishning muvofiqlashtirilgan metodikasini ishlab chiqish;

talabalar va iqtisodchilarni OTMlarida fanlararo bog'lanishlarni amalga oshirishga kasbiy-iqtisodiy va metodik tayyorlashga urinishdan iborat.

Umuman olganda, mazkur muammoning tahlili shuni ko'rsatadiki, iqtisod-matematik turkumdagi fanlararo bog'lanishini tizimli va rejaga asosan amalga oshirish, bu fanlarni o'qitish jarayonining mazmunini qurishga hamda umumiy tashkil qilish konstruktiv yondashuvlardan biri ekanligi aniqlandi. Adabiyotlarning tahlil shuni ko'rsatdiki, zamonaviy fanning umumiy tasnifi insoniyat bilishining uchta asosiy ob'ektlari – iqtisod, statistika va ekonometrika o'rtasidagi o'zaro bog'lanishni aks ettiradi va ular mos ravishda voqelikning real ob'yektlari haqidagi bilimlarni hosil qiladigan va zamonaviy fanning asosiy tarmoqlarida iqtisodiyot, statistika va ekonometrika fanlarini yuzaga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Лотштейн Р.Б. Межпредметные связи в подготовке учителя (на материале английского языка и профилирующих предметов в педагогическом неязыковом вузе): Дис. ... канд. пед. наук. – Алма-Ата, 1976.

2. Горбачева Н.И. Взаимосвязь учебных дисциплин как условие эффективности профессиональной подготовки будущего учителя (на

материале исторических факультетов педвузов): Автореф. ... дис. канд. пед. наук. – Алма-Ата, 1981.

3. Зверев И.Д. Взаимная связь учебных предметов. – М., 1977.

4. Зверев И.Д., Максимова В.П. Межпредметные связи в современной школе. – М.: Педагогика, 1981. – 160 с.

5. Зверев И.Д. Межпредметные связи как педагогическая проблема. Межпредметные связи в процессе преподавания основ наук в средней школе. – М., 1975.